

Православні культові споруди Сімферополя (кінець XVIII – початок XIX ст.)

На підставі дорадянських описів Таврійської єпархії розроблено реєстр православних культових споруд Сімферополя кінця XVIII – початку XX століття. Інформація подається за хронологією появи споруд. Відновлено коротку історію православних храмів, каплиць, домових церков міста. Встановлено сучасну долю святинь.

Ключові слова: Сімферополь, православні культові споруди, храм, каплиця, домові церкви.

Приєднання Криму до Росії 1873 року ознаменувало новий етап у житті півострова. Реформи російського уряду призвели до корінних змін в економіці, соціальних процесах, культурі. Заселення Російською державою південних земель, територіальні перетворення, будівництво нових і зростання існуючих міст відбувалися одночасно і взаємопов'язано з християнізацією Криму. Відроджувалися християнські пам'ятки дотурецького періоду історії регіону, виникали нові святині. Провідну роль у цьому процесі було відведено центральному місту Кримської області, а трохи пізніше, губернії – Сімферополю. Його заснування відбулося 1784 року. Відразу ж у місті з'являються житлові споруди і перший православний храм. З кожним роком населений пункт та чисельність жителів збільшувалися. Відповідно, виникала необхідність у зведенні нових православних культових споруд. Також, причиною активного зростання кількості святинь була місіонерська політика російського уряду щодо народів не православної віри, що проживали в Криму.

Дослідження джерел та літератури, пов'язаних з історією Сімферополя і православних святинь Криму, відобразило існування прогалин. Досі не існує спеціальної публікації, в якій був представлений повний список тих православних культових споруд кінця XVIII – початку XX століття, що існували в Сімферополі, з вказівкою історії святині, сучасного стану об'єкту. Найбільше інформації щодо цих будівель нам дає дорадянська література. Наведені довідкові відомості в описах Таврійської єпархії 1872 року протоієрея кафедрального собору Св. Олександра Невського Михайла Родіонова [1], 1886 року єпископа Таврійського Гермогена [2]. Тим не менш, відомості в зазначених працях суперечливі, не завжди відповідають одна одній. Більш чітко сформульовані й описані православні спо-

руди у Звіті третьої навчальної екскурсії Сімферопольської чоловічої гімназії 1890 року [3]. У працях радянського періоду згадки про святині уривчасті, а часто відсутні через загальнодержавну політику того часу. Матеріали щодо деяких храмів, створених у Сімферополі після 1890 року, були виявлені в сучасній літературі. Варто зазначити, що останні 20 років в літературі величезна увага вчених приділялася лише тим святим місцям, які не були знищені в період Першої світової, Громадянської та Великої Вітчизняної війн, а також у період радянської влади. Про долю інших багатьох православних споруд в цей час повідомляється коротко або не вказано взагалі.

Нами з'ясовано, що в період з 1783 по 1917 роки у Сімферополі існувало близько 26 православних культових споруд. У це число входили церкви, каплиці, домові церкви.

Функцію першого православного храму у Сімферополі виконувала церква в ім'я святих Рівноапостольних царів Костянтина і Олени. 1785 року [4] полковник Борис Олексійович Тішев купив за 50 руб. асигнацій будиночок у татарина, який виїздив до Туреччини [5]. Влаштував у ньому полкову церкву на 150 чоловік [6]. У 1786 році, після того, коли полк полишив місто, сімферопольський губернатор Михайло Васильович Каховський встановив іконостас і відновив богослужіння в храмі для чиновників і перших мешканців міста [7]. 1787 року царекостянтинівську церкву відвідала Катерина II. Імператриця була здивована бідністю і малими формами святині, дала розпорядження побудувати соборний храм [8]. На початку 1800 року ця споруда була розібрана до основи. Весь матеріал перенесли на міське кладовище, з нього склали маленьку церкву. 1831 року вона була розібрана, а матеріал використовували при будівництві огорожі кладовища [9]. На колишньому місці ца-

рекосянтинівського храму 1785 року була облаштована однойменна домовою церквою генералом Ю. В. Поповим і освячена 14 травня 1887 р. [10]. Збереглася до наших днів.

Домова церква генерала Ю. В. Попова
(церква в ім'я святих Рівноапостольних
царів Костянтина і Олени)

1796 року відбулося освячення храму в ім'я Св. Трійці, побудованого греками, що проживали в Сімферополі в той час. До середини XIX століття ця будівля стала старою і не могла вмістити усіх бажаючих. Тому була розібрана, а на її місці побудована нова великих розмірів і у витонченому архітектурному стилі на пожертви прихожан [11]. 1868 року церкву освятили [12]. Зовнішній та внутрішній вигляд з тієї пори не змінилися.

Храм в ім'я
Св. Трійці

У 1805–1806 рр. на кошти парафіян була побудована дерев'яна церква (за даними протоієрея Михайла Родіонова – освячена 1805 року [13]) в ім'я святих апостолів Петра і Павла [14]. Функціонувала як соборна, 1827 року припинила своє існування у зв'язку із спорудженням Олександрівського кафедрального собору [15]. 1865 року був створений комітет з будівництва нової кам'яної Петропавлівської церкви у Сімферополі [16]. Через рік основні роботи зі зведення будівлі були завершені завдяки фінансовій підтримці парафіян і церковного старости купця А. І. Тисова [17]. 16 серпня 1870 р. відбулося освячення культової споруди [18]. До тепер це – кафедральний собор Святих апостолів Петра і Павла.

1809 року почалося будівництво головного храму міста – собору в ім'я Св. Олександра Невського [19]. Був укладений контракт на будівництво храму з французькими підрядниками П. Микола, І. Феррі та Б. Лати. Роботи зі спорудження собору велися до 1812 року. Згодом за відсутності коштів будівництво зупинилося [20]. У квітні 1813 р. сильна буря знесла дах храму, будівельні матеріали були розвіяні вітром або розкрадені [21]. Будівля простояла з 1814 по 1822 рр., дала тріщини, почала руйнуватися. Було прийнято рішення розібрати цю споруду та перенести зведення храму на нове місце подалі від берега річки Салгир. 12 березня 1823 р. протоієреєм Василем Чернявським був закладений новий храм в ім'я Св. Олександра Невського [22]. 3 червня 1829 р. високопреосвященний архієпископ Херсонський Гавриїл провів освячення [23]. 1860 року собор був перейменований в кафедральний [24], що було обумовлено появою єпископської кафедри в Криму і створенням Таврійської єпархії. У наступні роки храм неодноразово розширювався за рахунок прибудов [25]. Тут читали проповіді найвідоміші богослови, сюди приїжджали російські імператори і великі князі, у соборі перебували предмети, подаровані Катериною II та Олександром II. У ніч з 26 на 27 вересня 1930 року ця архітектурна споруда була повністю зруйнована більшовиками [26]. З 2000-х рр. ведеться відновлення святині на колишньому місці навпроти Долгоруковського обеліска в сквері Перемоги [27]. У верхньому і нижньому храмах собору вже проходять богослужіння, проводяться роботи з розпису.

Кафедральний Собор
в ім'я Св. Олександра Невського

1824 року на міському кладовищі завдяки старанності протоієрея Василя Чернявського і допомоги благодійників була побудована і освячена кам'яна церква в ім'я Преображення Господ-

нього [28]. 1864 року за розпорядженням єпархіального начальства була перетворена у приходську [29]. У зв'язку з малою місткістю 1870 року церква була розширена за рахунок прибудови нової дзвіниці на гроші, пожертвовані парафіянами і колишнім церковним старостою купцем Миколою Степановичем Панченком [30].

Крім основних храмів міста, у Сімферополі існували каплиці, а також церкви і молитовні будинки, приписані до навчальних закладів, благодійних організацій та інших установ.

14 жовтня 1826 р. у благодійних цілях був відкритий будинок для паломників Олександра Степановича Таранова-Білозьорова [31]. 1837 року опікунська рада виділила кошти на будівництво храму на території установи. Завершити зведення вдалося завдяки допомозі Миколи I, який пожертвував 4.000 рублів під час візиту до Сімферополя. 24 жовтня 1839 р. на честь імператриці Марії Федорівни церква в ім'я святої Марії Магдалини [32] була відкрита і освячена [33]. Тут постійно перебували священник і псаломщик, які допомагали персоналу будинку піклуватися про підопічних [34].

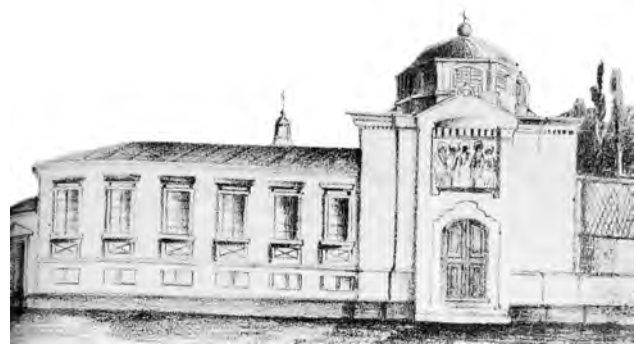
У сімферопольському Богоугодному закладі на кошти казни 8 листопада 1844 р. була освячена кам'яна церква в ім'я Скорботної Богоматері [35].

При Таврійському Архієрейському Домі в окремих, але пов'язаних з ним, будівлі 1861 (1862 [36]) року була освячена Архієрейська хрестова кам'яна церква в ім'я трьох святителів Московських: Петра, Алексія, Іони і Філіпа [37]. Храм з великим 12-віконним куполом спорудив на свої кошти Алексій (Ржаніцин), єпископ Таврійський [38]. Архієрейський Дім і каплиця частково постраждали в роки Великої Вітчизняної війни, а 1960-ті роки були знищені [39].

1862 року була освячена церква в ім'я преподобних печерських святих Антонія і Феодосія у будинку шовковичного саду архієпископа Алексія (Ржаницина). Після виїзду Алексія з Криму 1862 року, служби у цьому храмі не проводилися [40].

При чоловічому духовному училищі 2 вересня 1862 р. була освячена кам'яна церква святих семи священномучеників, які були єпископами в древньому Херсонесі [41]. 1869 року храм був перенесений у нову будівлю та освячений без зміни назви [42].

На новому міському кладовищі 14 червня 1864 р. купцем Василем Борисовичем Масленниковим була побудована церква Успіння Св. Праведної Анни [43]. Тут знаходився іконостас, який 1845 року на кошти А. А. Бражникової був

Таврійський Архієрейський Дім та Архієрейська хрестова кам'яна церква в ім'я трьох святителів Московських: Петра, Алексія, Іони і Філіпа

влаштований з престолом в ім'я Св. праведної Анни в Олександро-Невському соборі [44], і скасований незабаром за розпорядженням Таврійського єпископа Алексія [45]. Ця церква була невеликою, але відповідала своїй меті. У ній у поминальні суботи та неділі всім причтом кафедрального собору проводилася літургія [46]. Нині – це храм в ім'я Всіх Святих в районі центрального ринку [47].

30 листопада 1864 р. відбулося урочисте відкриття закладу під назвою «Таємного радника Фабра будинок піклування сиріт» [48]. Через місяць – у грудні 1864 р. на другому поверсі установи освятили будинкову церкву в ім'я апостола Андрія Первозванного [49]. Божественну літургію звершив преосвящений єпископ Алексій. З цього часу в ній постійно перебував священник, який виконував обов'язки вчителя Закону Божого для сиріт [50].

У будівлі Таврійського єпархіального жіночого училища 1865 року преосвященим Алексієм була освячена Стрітенська кам'яна домова церква. З розширенням училища храм не міг вмістити всіх учнів [51]. 1867 року був перенесений у більш велику кімнату на іншій стороні будинку, а в невеликій арці влаштували дзвіницю [52]. 28 квітня 1881 р. біля корпусу училища преосвященим архієпископом Гурієм була закладена кам'яна церква з великим куполом, яка 1 вересня 1882 р. була освячена єпископом Гермогеном [53]. У праці «Третья учебная экскурсия Симферопольской мужской гимназии: Симферополь» 1890 року вказано, що цей храм названий на честь Покрова Божої Матері [54].

1866 року з волі імператриці Марії Олександрівни на військовому кладовищі над могилами воїнів, поранених у Севастополі під час Кримської війни і померлих у Сімферополі, була влаш-

тована каплиця в ім'я Св. Благовірного Князя Олександра Невського. У ній щорічно напередодні Трійці в суботу відбувалася панахида [55].

1867 року на верхньому поверсі сімферопольської губернської чоловічої гімназії на кошти М. І. Кашкадамова була влаштована церква в ім'я Св. Трійці. 1873 року вона перенесена в іншу будівлю при гімназичному дворі. Тут вогкість негативно вплинула на існування святині. У зв'язку з цим 10 лютого 1880 р. на кошти церковного старости, купця Єгора Миколайовича Христофорова була закладена кам'яна церква в грецькому стилі [56]. 24 жовтня 1882 р. новий храм був освячений на честь 25-річчя царювання імператора Олександра II і отримав нову назву в ім'я Св. Олександра Невського [57].

У будинку Сімферопольського тюремного замку 12 (16 [58]) січня 1867 р. була освячена тюремна церква в пам'ять поклоніння веригам святого апостола Петра [59].

14 квітня 1868 р. в присутності Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора П. Е. Коцебу, єпископа Таврійського Гурія (Карпова) і губернаторського подружжя Жуковських відбулася закладка нової двоповерхової будівлі першого в Таврійській губернії дитячого притулку Амалії Максиміліанівни Адлерберг (1808–1888) і церкви в ім'я Св. Миросиці Марії Магдалини. Завдяки щедрим пожертвуванням (дружина севастопольського купця першої гільдії. І. Фальц-Фейна Єлизавета Федорівна внесла 8000 руб., поміщиця Е. Д. Беркова – 500 руб.), а також збору коштів у містах і селах краю, будівництво закладу завершилося до кінця того ж року. 5 березня 1869 р. з Санкт-Петербурга був висланий іконостас з 17 ікон, який створив відомий російський іконописець Сава Васильович Постемський. Після встановлення ікон у храмі, будівля сирітського будинку була освячена і відкрита 15 квітня 1869 р. Загальна сума витрат на будівництво склала 31628 руб. 29 коп [60]. У 2000-х рр. церква в ім'я Св. Марії Магдалини була повернена Сімферопольській і Кримській єпархії, в ній був проведений капітальний ремонт.

Каплиця Св. Марії Магдалини на військовому цвинтарі була споруджена за наказом імператриці Марії Олександрівни, про що свідчила мармурова меморіальна дошка, укріплена на каплиці: «Побудована у 1868-1869 р. за всемілостивим впоодобанням Государині Імператриці Марії Олександрівни і за велінням Государя Імператора Олександра Миколайовича над місцем поховання воїнів Кримської армії, які загинули за Віру, Царя

та Вітчизну у 1854–1855 роках». 13-метрова прямокутна кам'яна каплиця, увінчана хрестом, була доміантою навколишнього ландшафту і проглядалася від залізної дороги Сімферополь – Севастополь. У даній святині кожен суботу перед Трійцею служили панахиду в пам'ять загиблих у боях і померлих від ран захисників Севастополя. Споруда була зруйнована на початку 1930-х років. Нині у Петрівській балці можна побачити лише фундамент колишньої каплиці і кілька каменів від надгробних плит колишнього цвинтаря [61].

У подвір'ї Бахчисарайського Успенського скиту на кошти Єлизавети Дмитрівни Беркової була споруджена кам'яна церква на честь Введення в храм Божої Матері [62]. Освячення відбулося 21 листопада 1872 р. преосвященним Гурієм [63].

Кам'яна церква на честь Введення в храм Божої Матері (подвір'я Бахчисарайського Успенського скиту)

У будівлі Таврійської духовної семінарії 19 серпня 1873 р. відбулося освячення церкви в ім'я трьох святих вселенських Василя Великого, Григорія Богослова та Іоанна Златоуста [64]. Храм був побудований на кошти, виділені святийшим Синодом [65]. На честь 25-річчя семінарії 18 липня 1900 р. Трьохсвятительська церква була закладена на території установи. Освячення відбулося 11 вересня 1903 р. У радянський час була закрита і використовувалася не за призначенням. Нині храму повернули статус семінарського, богослужіння тут часто проводить правлячий митрополит Сімферопольський і Кримський Лазар [66].

1880 року у Сімферополі на базарній площі (біля фонтану [67] – тепер це площа Леніна) Братством Св. Князя Володимира і Св. Князя Олександра Невського була влаштована каплиця в ім'я Св. Благовірного Князя Олександра

Невського. У ній кожен неділю та середу здійснювали молебень з акафістом покровителів святині [68]. Споруда була знесена наприкінці 1920-х рр. (50-60-х роках ХХ століття [69]).

Каплиця в ім'я
Св. Благівірного
Князя Олександра
Невського

23 серпня 1892 р. преосвященним єпископом Мартиніаном був освячений храм в ім'я преподобного Мартиніана при Єпархіальному свічковому заводі [70].

1892 року в межах Олександрівського собору за проектом архітектора Н. Ф. Беккера була побудована каплиця. 6 травня 1895 р. відбулося її освячення в ім'я Св. Миколи [71] в честь заручин майбутнього імператора Миколи II з Олександрією Федорівною [72]

27 квітня 1897 р. в Таврійському виправному притулку для малолітніх злочинців була здійснена закладка церкви на честь Воскресіння Христового преосвященним єпископом Михайлом. Відкриття і освячення церкви відбулося 3 червня 1898 року. [73].

1898 року на розі вулиці Олександрівської і Церковного провулка був освячений храм в ім'я Св. Миколи. Ця гарнізонна церква була розрахована на те, щоб у ній одночасно міг поміститися цілий полк військових. Тут відбувалися молебні на честь захисників Вітчизни, отримували благословення воїни, які вирушали на фронті російсько-японської та Першої світової війн. 1928 року храм був ліквідований, переобладнаний і використовувався як спортивний зал. У серпні 1999 року святиня передана у відання Сімферопольської і Кримської єпархії. Роботи з відновлення тривають [74].

Таким чином, включення Криму до складу Російської імперії істотно змінило хід історії півострова, а, особливо, відбилося на адміністративному центрі краю – Сімферополі. Прискорений розвиток міста супроводжувався появою православних культових споруд як необхідного атрибуту життя християн. Зі збільшенням чисельності жителів Сімферополя відкривалися нові святині, розширювалися існуючі. Завдяки державним інвестиціям, пожертвуванням парафіян, меценатів в Криму більш ніж за століття виникло близько чверті храмів, каплиць, будинкових церков. Припускаємо, що складений нами перелік православних святинь Сімферополя кінця XVIII – початку ХХ століття не є повним. Тому плануємо подальше проведення дослідження у цій сфері.

Джерела та література

1. Родионов М. К. Статистико-хронологико-историческое описание Таврической епархии: общий и частный обзор / М. К. Родионов. – Симферополь, 1872. – С. 192–197.
2. Гермоген. Справочная книжка о приходах и храмах Таврической епархии / Гермоген. – Симферополь: Таврическая губернская типография, 1886. – С. 151–163.
3. Третья учебная экскурсия Симферопольской мужской гимназии: Симферополь / сост. Ф. Ф. Лашков. – Симферополь, 1890. – С.109–120.
4. Белова С. Л. Симферополь: этюды истории, культуры, архитектуры / С. Л. Белова. – Симферополь: Таврия-Плюс, 2001. – С. 91.
5. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 109.
6. Гермоген. Вказ. праця. – С.151.
7. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 109.
8. Гермоген. Вказ. праця. – С.151.
9. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 110.
10. Там само. – С. 118.
11. Родионов М. К. Вказ. праця. – С. 193.
12. Гермоген. Вказ. тв. – С.156.
13. Родионов М. К. Вказ. тв. – С. 193.
14. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 117.
15. Белова С. Л. Вказ. праця. – С. 93.
16. Там само. – С. 94.
17. Родионов М. К. Вказ. праця. – С. 194.
18. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 117.
19. Родионов М. К. Вказ. праця. – С. 194.
20. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 111.
21. Там само. – С. 112.
22. Там само.
23. Белова С. Л. Вказ. праця. – С. 31.
24. Там само. – С. 35.
25. Там само. – С. 34.
26. Ищенко Э. С. Проблемы восстановления Симферопольского Александрово-Невского Собора (1991–

- 2003) / Э. С. Ищенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Исторические науки». – 2011. – Т. 24 (63), № 2: спецвыпуск «История Украины» – С. 56.
27. Ищенко Э. С. Вказ. праця. – С. 59.
28. Родионов М. К. Вказ. праця. – С. 194.
29. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 110.
30. Гермоген. Вказ. праця. – С.156.
31. Савочка А. Н. Благотворительность в Таврической губернии (1802–1920) / А. Н. Савочка; Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского. – Симферополь: Доля, 2012. – С. 97. – (Серия: Библиография крымоведения; вып. 16).
32. Савочка А. Н. Вказ. праця. – С.101.
33. Гермоген. Вказ. праця. – С.156.
34. Савочка А. Н. Вказ. праця. – С.101.
35. Гермоген. Вказ. праця. – С.162.
36. Родионов М. К. Вказ. праця. – С. 195.
37. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 118.
38. Гермоген. Вказ. праця. – С.163.
39. Белова С. Л. Вказ. праця. – С. 176.
40. Родионов М. К. Вказ. праця. – С. 195.
41. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 118.
42. Родионов М. К. Вказ. праця. – С. 196.
43. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 117.
44. Белова С. Л. Вказ. праця. – С. 33.
45. Гермоген. Вказ. праця. – С.156.
46. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 117.
47. Обуховская Л. Не в силе Бог, но в правде /Л. Обуховская // Крымская правда. –1999. – 28 дек. – С. 3.
48. Савочка А. Н. Вказ. праця. – С.118.
49. Гермоген. Вказ. праця. – С.159.
50. Савочка А. Н. Вказ. праця. – С.118.
51. Гермоген. Вказ. праця. – С.158.
52. Родионов М. К. Вказ. праця. – С. 196.
53. Гермоген. Вказ. праця. – С.158.
54. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 118.
55. Там само. – С. 117.
56. Гермоген. Вказ. праця. – С.157.
57. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 118.
58. Там само. – С. 117.
59. Гермоген. Вказ. праця. – С.162.
60. Савочка А. Н. Вказ. праця.. – С.109.
61. Обуховская Л. Вказ. праця. – С.3.
62. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 118.
63. Гермоген. Вказ. праця. – С.163.
64. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 118.
65. Родионов М. К. Вказ. праця. – С. 197.
66. Представляем Благочиние: первый симферопольский церковный округ // Таврида Православная. – 2011. – Сент. – С. 6.
67. Белова С. Л. Вказ. праця. – С. 36.
68. Третья учебная экскурсия... Вказ. праця. – С. 117.
69. Белова С. Л. Вказ. праця. – С. 176.
70. Обуховская Л. Вказ. праця. – С.3.
71. Там само.
72. Белова С. Л. Вказ. праця. – С. 36.
73. Савочка А. Н. Вказ. праця. – С.113–114.
74. Представляем Благочиние: второй симферопольский церковный округ // Таврида Православная. – 2011. – Окт. – С. 6–7.

Элеонора Ищенко

Православные культовые сооружения Симферополя (конец XVIII – начало XX века)

На основе досоветских описаний Таврической епархии был составлен список православных культовых сооружений Симферополя конца XVIII – начала XX века. Реестр подается по хронологии появления сооружений. Также представлена краткая история православных храмов, часовен, домовых церквей города. Установлена современная судьба святынь.

Ключевые слова: Симферополь, православные культовые сооружения, храм, часовня, домовая церковь.

Eleonora Ischenko

The Orthodox Cult Edifices of Simferopol (the End of XVIII – the Beginning of XX Century)

On the basis of the pre-Soviet descriptions of Taurida eparchy a list of the Orthodox Church buildings of Simferopol of the end of XVIII – the beginning of XX century was compiled. The list is submitted by the chronology of the appearance of buildings. Also a brief history of every Orthodox Church, chapel, house church of the city is constituted. A modern fate of shrines are established.

Keywords: Simferopol, Orthodox Cult Edifices, church, chapel, house church.